

Pregledni znanstveni članek/Article (1.02)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 83 (2023) 3, 755—766

Besedilo prejeto/Received:07/2023; sprejeto/Accepted:11/2023

UDK/UDC: 159.9:27:343.261-052

DOI: 10.34291/BV2023/03/Osredkar

© 2023 Mikolič et al., CC BY 4.0

Urška Mikolič in Mari Jože Osredkar

Psihološki in teološki vidik odnosa, v katerem so se znašli svojci dvoumno izgubljenega zapornika *Psychological and Theological Aspect of the Relationship in Which the Relatives Found Themselves with the Ambiguously Lost Prisoner*

Povzetek: V razpravi „Psihološki in teološki vidik odnosa, v katerem so se znašli svojci dvoumno izgubljenega zapornika“ avtorja predstavljata psihološki in teološki vidik obravnavanja odnosa med svojci in osebo na prestajanju zaporne kazni. V prvem poglavju je predstavljen koncept ‚dvoumne izgube‘, ki ga je v psihologijo uvedla Pauline Boss in je danes vse bolj uveljavljen. Sledi predstavitev teološke relacijske teorije, ki jo je osnoval Guy Lafon. Primerjava teh dveh teorij kaže, da psihologija obravnava doživljanje prisotnosti fizično odsotnega svojca, teologija pa govori o prepoznavanju prisotnosti zapornika v njegovi odsotnosti. Psihologija raziskuje področje človekovih čustev, teologija pa obravnava vero kot razumsko odločitev za odnos do (D)drugerega – in tudi v medčloveškem odnosu vidi element vere kot sposobnost prepoznavanja partnerjeve prisotnosti, ko je odsoten. Dve znanstveni disciplini se dopolnjujeta v spoznanju, da je odnos možno ohranjati kljub fizični ločenosti.

Ključne besede: dvoumna izguba, psihologija, teološka relacijska teorija, zapornik, vera

Abstract: In the article “Psychological and Theological Aspect of the Relationship in Which the Relatives Found Themselves with the Ambiguously Lost Prisoner”, the authors present the psychological and theological aspects of addressing the relationship between relatives and an individual serving a prison sentence. The first chapter presents the concept of “Ambiguous Loss,” which was introduced in psychology by Pauline Boss and has become an increasingly established term. This is followed by the presentation of Guy Lafon’s theological relational theory. The comparison of these two theories shows that psychology examines the experience of the presence of a physically absent relative, while theology discusses the recognition of the prisoner’s presence in his absence. Psychology explores the realm of human emotions, while theology considers faith as a rational decision for the relationship with the (O)ther. Theology also sees faith as an element in interpersonal relationships, as the ability

to recognize the presence of a partner in his absence. These two scientific disciplines complement each other in the understanding that, despite physical separation, it is possible to maintain a relationship.

Keywords: Ambiguous Loss, Psychology, Theological Relational Theory, Prisoner, Faith

1. Uvod

Človeško življenje je stekano iz medosebnih odnosov, zato zunaj odnosov človek ne more bivati (Lafon 1973, 20) – naše zadovoljstvo je odvisno od kvalitete in trajanja odnosov. Človek si zato vse svoje življenje prizadeva ohranjati dobre odnose. Pa vendar se mora pogosto soočiti z ločitvijo od ljubljenih oseb, ko se zdi, da se je odnos z njimi prekinil oz. končal. Ne glede na to, ali je razlog za ločitev od ljubljenih oseb smrt, bolezen ali razveza, predstavlja ločenost veliko bolečino, ki ljudi vodi v občutja pogrešanja in samote. Zlasti v primerih, ko človek popolno izgubo ljubljenih oseb doživlja prvič, pa tega položaja ni predvidel – ko je fizično in čustveno nenadoma ostal sam, brez osebe, s katero je bil tesno povezan –, njegovo osamljenost spremlja velika bolečina. Takrat se začne pomemben proces žalovanja (Gostečnik 2018, 69–70). Glavni namen procesa žalovanja je sprejemanje izgube, ki lahko traja več let. Žalovanje spremljajo intenzivna čutenja, ki jih je treba predelati. Proces žalovanja poteka skozi različne faze in ključno je, da gre žalujoča oseba skozi vse faze, čeprav so nekatere lahko kratke. Če se katera faza žalovanja preskoči, to pomeni, da žalovanje ni končano (Simonič 2006, 178–180). Težava nastane, ko se žalovanju za izgubo izogibamo ali ko nam zaradi dvomne izgube ljubljenih oseb proces žalovanja še ni omogočen. Prav tej izkušnji bomo posvetili pozornost v našem prispevku.

V razpravi se bomo osredotočili na izgubo osebe, ki prestaja zaporno kazen – ki torej biološko biva, a ločeno od svojcev, komunikacija z njo pa je močno otežena. V tem položaju upoštevamo, da so bili svojci pred obsodbo zapornika z njim tesno povezani in da želijo kljub fizični ločenosti odnos z njim ohraniti. Odnos svojcev do zapornika bomo obravnavali z dveh vidikov: s psihološkega in teološkega. Z vidika psihologije tak primer imenujemo »dvomna izguba oseb«. Odnos svojcev do zapornika, ki prestaja zaporno kazen, najprej obravnavamo s psihološkega vidika. Pokazali bomo, kako možnost, da svojci odnos do dvomno izgubljene osebe nadaljujejo, razume psiholog. Nato bomo preverjali, kako odnos do odsotne osebe, ki prestaja zaporno kazen, obravnava teologija. Pravzaprav bomo primerjali psihološki pristop obravnave položaja, v katerem se znajdejo svojci osebe, ki je od njih ločena zaradi prestajanja zaporne kazni, s teološkim vidikom obravnave opisane položaja.

Našo psihološko analizo bomo utemeljili na spoznanjih priznane ameriške psihologinje Pauline Boss, ki se je v svojem raziskovanju osredotočila na področje žalovanja in vzpostavila koncept 'dvomne izgube'. Navedli bomo več izsledkov iz njenih različnih del. Predvsem pa bo za nas referenčna njena knjiga *Ambiguous*

Loss: Learning to Live with Unresolved Grief. Ta je postala najpomembnejše delo na področju psihološke obravnave dvoumne izgube in s tem procesa žalovanja, ki se zaradi specifičnih okoliščin – ko je oseba izginila ali ko njenega trupla ni mogoče najti ipd. – ne more ne začeti ne končati. V prvem poglavju bomo pojem in teorijo »dvoumne izgube« najprej predstavili, nato pa se bomo osredotočili na dvoumno izgubo pri svojcih osebe, ki prestaja zaporno kazen. Teološko analizo izgube, drugega' bomo izpeljali iz teološke relacijske teorije francoskega misleca Guya Lafona, ki jo je zasnoval zlasti v delu *Le Dieu commun*. To teorijo smo v *Bogoslovnem vestniku* že predstavili (Osredkar 2020, 73–88).

2. Psihološka teorija dvoumne izgube

Pauline Boss je ameriška raziskovalka, ki je v 70. letih 20. stoletja začela proučevati travmatične izgube. Skozi raziskovanje in delo na terenu je ustvarila izraz ‚ambiguous loss‘, ki ga prvič najdemo v (za nas referenčni) zgoraj omenjeni knjigi. V slovenski psihološki jezik ta izraz, ki se čedalje bolj uveljavlja, prevajamo kot ‚dvoumna izguba‘. Avtorica dvoumno izgubo opredeljuje kot motnjo odnosov, ki jo povzroči pomanjkanje pomembnih informacij o izgubi ljubljene osebe (Boss 2016; 2010; 1999). Osnovno izhodišče teorije je, da v kontekstu travmatične situacije ne vemo, ali je pogrešana oseba živa ali mrtva – ali je za vedno izgubljena oz. ali se bo vrnila. Dvoumna izguba se od popolne izgube v bistvu razlikuje v tem, da pri njej ne vemo, ali bo odnos do odsotne osebe po možni vrnitvi tak, kot je bil pred izgubo (Boss in Yeats 2014, 63; Boss 2004). Dvoumna izguba je zato nejasna, travmatična, zmedena in pogosto nerazumljiva ter je povzročena ‚od zunaj‘, torej ni del individualne patologije posameznika. Dvoumna izguba ljubljene osebe ni povezana z žalostjo zaradi izgube same, temveč zaradi načina, ki je privedel do ločenosti – zato predstavlja v medosebnih odnosih pomembno motnjo. Gre za relacijski pojav, ki predpostavlja močno navezanost na pogrešano osebo (Boss 2010, 138; 2016, 271–272; Dahl in Boss 2020, 132). Skratka, beseda ‚dvoumna‘ se nanaša na specifično vrsto odnosa, ko človek ni prepričan, ali je fizično ločeno osebo zares izgubil ali ne. Zato se tudi ne more jasno odločiti, ali se bo z izgubo sprijaznil ali ne. To pa povzroča v njem notranji konflikt in zmedenost. Teorija govori o dveh različnih oblikah dvoumne izgube. V prvem primeru, ko je ljubljena oseba v vojni ali v zaporu, ko je ugrabljena ali pa je nepojasnjeno izginila, se odselila, bila dana v posvojitev, odšla od doma in podobno, družinski člani osebo dojemajo kot fizično odsotno, vendar psihološko prisotno. V drugem primeru, ko ima ljubljena oseba duševno bolezen, poškodbe možganov, ko je zasvojena, nezvesta ali v stanju kome in podobno, pa družinski člani osebo dojemajo kot fizično prisotno, vendar psihološko odsotno (Boss in Yeats 2014, 63–64).

Dvoumna izguba je drugačna kot popolna izguba, o kateri govorimo na primer ob smrti bližnjega. Pri dvoumni izgubi je izgubljena oseba še vedno tukaj, vendar ne v celoti. ‚En del osebe‘ je odsoten, drugega še vidimo ali čutimo. V primeru popolne izgube se začne proces žalovanja, v primeru dvoumne izgube pa ne mo-

remo govoriti niti o začetku procesa pravega žalovanja. Dvourni izguba namreč žalovanje onemogoča, ker ljudje še vedno ohranjajo upanje na ponovno snidenje. Živimo v družbi, ki je močno usmerjena k iskanju rešitev – in od žalujočih se nekako pričakuje, da svoje izgube hitro prebolijo in živijo naprej. Žalovanje se v primeru popolne izgube lahko zaključi. V primeru dvourni izgube pa je položaj veliko bolj zapleten. Želja po žalovanju obstaja, toda upanje na ponovno snidenje je močnejše in onemogoča, da bi se proces žalovanja v pravem pomenu besede sploh začel. Težko je živeti s protislovjem, da je ljubljena oseba prisotna in je hkrati ni (Boss 2010, 139–141). Kot pravita avtorici Dahl in Boss (2020, 134–135), pri fizično dvourni izgubi, kjer ljubljena oseba psihološko je prisotna, fizično pa odsotna, ni jasno, za čem je treba žalovati. Občutek je, kot da smo »na čakanju«, da se proces žalovanja sploh začne. V primeru psihološko dvourni izgube, ko je oseba fizično prisotna, a psihološko odsotna, pa se pojavi dilema, kdaj proces žalovanja začeti – saj je oseba fizično še vedno tu. Pauline Boss (2010, 140–141; 1999, 10) trdi, da je v primeru dvourni izgube proces žalovanja zamrznjen ali odložen – to pa pomeni, da se žalovanje ne more niti začeti niti končati. Začetek in zaključek procesa žalovanja pri dvourni izgubi avtorica opredeljuje kot mit – saj jasnega konca ni.

2.1 Doživljanje dvourni izgube

Psihologija se pri dvourni izgubi osredotoča na raziskovanje doživljanja položaja. Kot omenjeno že zgoraj, je doživljanje dvourni izgube boleča in neobvladljiva izkušnja. Podobno je doživljanju travme, ki povzroča posttraumatsko stresno motnjo (PTSM), vendar pa je med njima tudi pomembna razlika. Medtem ko Dahl in Boss (2020, 132) PTSM opredeljujeta kot ozdravljivo, dvourni izguba ostaja trajna, kar pomeni, da se dvournost ne konča in traja enako dolgo kot nejasnost glede usode izgubljene osebe – lahko vse življenje (Boss 2010, 139–140). Boss nadaljuje, da kot družba še ne poznamo načina ali rituala, s pomočjo katerega bi se lažje spoprijeli z dvournimi izgubami, zato posamezniki s to izkušnjo obtičijo v krogu nevednosti, brez podpore pri soočanju s problemom in brez usmeritev, kako živeti naprej (139–141). Dvourni izguba povzroča tesnobo, apatičnost, otežuje medsebojno komunikacijo in pogosto vodi celo v konflikte med družinskimi člani (Boss in Carnes 2012, 465). Zaradi pomanjkanja informacij o izgubljeni osebi člani njene družine namreč položaj razumejo različno, kar privede do konfliktov in razdvojenosti. Boss in Yeats (2014, 66) sta prepričani, da je različno dojetje položaja pri družinskih članih izgubljene osebe tipična posledica dvourni izgube. Če družinski člani drug drugemu dopuščajo videnje položaja z različnih zornih kotov, pa to negativne učinke, ki jih ima dvourni izguba na posameznike, pomembno zniža.

Na osnovi dognanj Pauline Boss smo predstavili psihološko teorijo dvourni izgube in doživljanje oseb, ki so glede usode izgubljene ljubljene osebe v nejasnosti. V nadaljevanju pa se bomo osredotočili zgolj na en primer dvourni izgube – obravnavali bomo odnos med svojci in osebo, ki prestaja zaporno kazen.

2.2 Doživljanje dvoumne izgube s perspektive svojcev zapornika

Zaporniku, ki prestaja zaporno kazen, njegovim družinskim članom in širši socialni mreži družine zapor običajno življenje močno spremeni. Čustvena stiska se ne pojavlja zgolj pri ožjih družinskih članih zapornika, temveč tudi pri tistih sorodnikih, ki pred nastopom zaporne kazni niso živeli z zapornikom (Wakefield in Wideman 2014). Rezultati raziskav, ki proučujejo družine zapornikov in odnose med družinskimi člani, nakazujejo, da prestajanje zaporne kazni zelo poseže v jedro družinskega in družbenega življenja (Folk, Stuewig, Mashek, Tangney, in Grossmann 2019; Wakefield in Wideman 2014). To, da zapornika ni med družinskimi člani, lahko povzroča napete družinske odnose ali celo razpad družine. Poročila o družinah, ki se skušajo sprijazniti z zaporno kaznijo enega od svojih članov, kažejo na vrsto posledic kazni za družino (Braman in Wood 2003, 159; Codd 2008, 47). Najpomembnejša posledica je gotovo doživljanje izgube družinskega člana – zaradi njegovega prestajanja zaporne kazni – kot nejasne ali dvoumne, saj oseba manjka fizično in v nekaterih primerih tudi psihološko (Arditti 2012, 103; Boss 1999, 24). Teorija dvoumne izgube pomaga razumeti, da v tem primeru ne govorimo o popolni izgubi. V običajnem razumevanju popolne izgube je ta namreč jasno opredeljena, razumljiva in vsebuje korake v ciklu žalovanja. V primerjavi s popolno izgubo, kot je smrt, je dvoumna izguba družinskega člana zaradi prestajanja zaporne kazni le redko pospremljena s podporo in sočutjem drugih ljudi (Arditti 2012, 103; Schoenbauer 1986, 579), pridružuje pa se ji še družbena stigma zaradi zaporne kazni, kar pomembno vpliva na soočanje družinskih članov z izgubo (King in Delgado 2020, 2).

Kot smo predhodno že omenili, Boss in tudi drugi avtorji (Dahl in Boss 2020; King in Delgado 2020; Knight in Gitterman 2019) predstavljajo dva tipa dvoumne izgube, kjer je v ospredju različno doživljanje prisotnosti in odsotnosti izgubljene osebe. Ta dva tipa dvoumne izgube bomo uporabili v primeru svojcev in osebe na prestajanju zaporne kazni. Družinski člani lahko zapornika dojemajo kot fizično odsotnega, vendar psihološko prisotnega: če člani družine na primer še vedno ohranjajo prazen prostor za družinsko mizo, kjer je zapornik včasih sedel, ali gledajo njegov najljubši film in podobno. To doživljanje daje družinskim članom občutek, kot da je oseba še vedno ob njih. Družinski člani pa lahko zapornika dojemajo tudi kot fizično prisotnega, vendar psihološko odsotnega. Tovrstni občutek izgube se pojavlja zlasti ob obiskih zapornika v zaporu, ko je fizično prisoten, vendar doživlja občutek disociacije – s svojci ne komunicira in je z mislimi v svojem svetu. Disociacija zapornika je zelo pogosto posledica travmatičnega stresa, ki je povezan z zaporno kaznijo (Arditti 2012, 103; Comfort 2008, 92).

3. Teološka relacijska teorija o odnosu med svojci in zapornikom

Guy Lafon (1930–2020) je bil francoski teolog, ki je odnos do Boga obravnaval v luči medosebnih odnosov med ljudmi. Njegova teološka misel je izpeljana iz

evangeljskega besedila Mt 25,31-46, kjer Kristus pravi, da je vernikov odnos do Boga v bistvu odnos do sočloveka: »Kar koli ste storili enemu teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili!« (Mt 25,40b) Lafonovo razmišljanje pripelje do trditve, da zunaj medčloveških odnosov vera – torej odnos do Boga – ni razumljiva oz. v bistvu sploh ne more obstajati (Osredkar 2022, 13). Hkrati pa nam razodeva, da je vera sestavni del vsakega medčloveškega odnosa. Teološka relacijska teorija s svojo izvirnostjo omogoča poglobljeno razumevanje medčloveških odnosov. Zato jo bomo lahko uporabili tudi za razumevanje odnosa med svojci in osebo, ki je od njih ločena zaradi prestajanja zaporne kazni.

Za izhodišče relacijske teorije Lafon postavlja tezo, da niso osebki tisti, ki vzpostavljajo medsebojne odnose, pač pa odnos rodi osebke (13). Človek kot oseba se torej v odnosu (z)najde, kakor se posameznik (z)najde v življenju brez lastne odločitve in kakršnih koli zaslug. V tem kontekstu lažje razumemo, da so se svojci zapornika do svojega družinskega člana znašli v nekem novem odnosu – postavljeni so pred dejstvo. Omenjena teorija postavlja aksiom, da odnos neprenehoma poraja ‚tebe‘, ‚mene‘ in ‚njega‘. V duhovnem svetu, ki ga lahko razumemo tudi kot svet odnosov, poznamo dve razsežnosti: prisotnost in odsotnost. »Odnos je nekaj ‚živega‘ oziroma se spreminja, ker se v njem spreminja razmerje med prisotnostjo in odsotnostjo. So obdobja, ko v odnosu med dvema osebama prisotnost prevladuje nad odsotnostjo, pride pa tudi čas, ko odsotnost prevlada nad prisotnostjo, ob biološki smrti na primer.« (2021, 859) Zato odnos osebkov ne rodi le enkrat, temveč jih rojeva stalno. Ker se odnos med osebki neprenehoma spreminja, se posledično stalno spreminja tudi podoba partnerja v odnosu – vsak dan ‚drugega‘ spoznavamo drugače, na novo (862). ‚Ti‘, ki ga izrekam danes, ni tak, kot sem ga izrekel včeraj, in ni tak, kot ga bom izrekel jutri. Odnos se stalno spreminja in zato se nam tudi oseba, s katero smo se v odnosu znašli, kaže v vedno novi luči (2022, 89–90; 2021, 859). Lahko torej rečemo, da se človek kot oseba z istim partnerjem vsak dan znajde v novem odnosu. To je zakonitost sveta odnosov in zato moramo ljudje to dejstvo vsakega odnosa sprejeti – in to ne le v primeru smrti ali zaporne kazni. Zato se nam tudi podoba partnerja v odnosu neprestano spreminja. Če želimo odnos ohraniti, moramo novo podobo partnerja v odnosu sprejeti. Kakor vernik Boga nikoli ne more spoznati v polnosti, vendar mu ravno to omogoča, da Boga nenehno išče, tako tudi ljudje drug drugega ne moremo spoznati v polnosti, zato se spreminja tudi ‚ti‘, ki ga svojci izgovarjajo ločeni ljubljene osebi. Vsak dan znova se poslovimo od osebe, kakršna je bila včeraj – saj je danes drugačna in bo drugačna tudi jutri (2021, 862–863). Če želijo odnos ohraniti, morajo svojci torej sprejeti novo podobo osebe, do katere se je njihov odnos zaradi prestajanja kazni spremenil.

Človek postane oseba takrat, ko se znajde v odnosu z drugim oz. ko ga ‚drugi‘ pokliče po imenu in ga nagovori s ‚ti‘. Takrat se človek rodi kot »jaz« (Lafon 1982, 17). V Lafonovi misli živeti pomeni biti v odnosu. Zato »dve osebi lahko svojo identiteto in svoj obstoj ohranjata le tako, da ohranjata povezanost na način, da druga drugo vedno znova nagovarjata s ‚ti‘. Preprosto povedano, dokler se ljudje kot osebe pogovarjamo, dokler se nagovarjamo oziroma komuniciramo na različne

načine, smo v odnosu, torej živimo.« (Osredkar 2021, 859) V uvodu smo zapisali, da se v prispevku osredotočamo na odnos med svojci in osebo, ki prestaja zaporno kazen – ki torej ‚biološko še biva‘, vendar njeni bližnji ne morejo stalno biti z njo. Namenoma nismo zapisali, da ‚še živi‘, ker izhajamo iz predpostavke, da ‚živetvi pomeni biti v odnosu‘, torej komunicirati. Če z nekom ne komuniciramo, za nas ne obstaja, četudi biološko še biva. Vsekakor nam je jasno, da se ljudje med seboj lahko pogovarjamo in drug drugega nagovarjamo s ‚ti‘, ko nam to omogoča fizična bližina. Res je, da sodobna komunikacijska sredstva pogovor omogočajo tudi v fizični oddaljenosti. Toda v odnosu med svojci in zapornikom je uporaba komunikacijskih naprav zelo omejena. Strožja kot je kazen, manj je možnosti komuniciranja na daljavo. Ločenost svojcev od zapornika lahko zato vodi v prekinitev odnosa. Kako torej odnos ohraniti? Tu teološka relacijska teorija kaže na možno rešitev.

V naši razpravi izpostavljamo primer, ko se odnos med svojci in zapornikom popolnoma spremeni. V tem primeru »se zdi, da je odsotnost premagala prisotnost. Toda veren človek je sposoben tudi v odsotnosti (D) drugega prepoznati njegovo prisotnost. Kristjani nagovarjamo s ‚ti‘ tudi osebe, ki so zapustile materialni svet in jih, na primer, v pobožnosti litanij nagovarjamo: ›Prosi za nas Boga!‹ Pa ne samo razglašanih svetnikov. Tudi svoje drage pokojne, s katerimi smo živeli skupaj v materialnem svetu, kličemo s ‚ti‘; svoje starše, prijatelje /.../ S tem ohranjamo odnos z njimi.« (Osredkar 2021, 859) Vera namreč ni zgolj prepričanje o obstoju Boga, temveč je predvsem »sposobnost prepoznavanja prisotnosti v partnerjevi odsotnosti«. Ob ločitvi od ljubljene osebe ima človek dve možnosti. Lahko ‚potegne črto‘ in reče: »Te osebe ni več! Konec je najine povezanosti!« V tem primeru ne priznava več izmenjave prisotnosti in odsotnosti in odnos ‚konča‘ – človek torej prisotnosti v partnerjevi odsotnosti ne prepozna. Vernik, ki pa ima sposobnost prepoznavanja prisotnosti v partnerjevi odsotnosti in to tudi uresničuje, pa lahko ljubljeno osebo, ki je fizično od njega ločena, še vedno kliče s ‚ti‘. Pa ne le vernik v klasičnem pomenu besede – teološka relacijska teorija trdi, da se omenjena sposobnost uresničuje tudi v odnosu med ateisti oz. nereligioznimi ljudmi. Človek, ki v stanju dvomne izgube verjame, da se bo izgubljena oseba k njemu vrnila, v bistvu veruje oz. s pomočjo vere kot sposobnosti prepoznavanja prisotnosti v odsotnosti drugega ohranja upanje na ponovno snidenje. Tudi v tem primeru vera rešuje etični odnos oz. ohranja odnos. To razmerje se od tedaj dalje spreminja le v odtenkih, toda dinamika prisotnosti in odsotnosti se ohranja – in z njo tudi odnos. Dejstvo, da svojci fizično odsotno osebo, ki je za zaporniškimi zidovi, nagovarjajo s ‚ti‘, je znamenje, da so se svojci znašli v veri – da so torej sposobni v zapornikovi odsotnosti prepoznati vsaj njegovo minimalno prisotnost. Da bi bil primer še bolj razumljiv, moramo zapisati, da svojci še vedno nagovarjajo osebo, ki je od njih ločena, torej z njo ostajajo v odnosu.

Teolog v odnosu med svojci in zapornikom, ne glede na njihovo religioznost, vidi vero, ki omogoča nagovarjanje drugega v njegovi odsotnosti. Ko sta dve osebi ali partnerja fizično drug od drugega ločena, sta še vedno povezana in v odnosu – čeprav se ne vidita, ne slišita in se drug drugega ne moreta dotakniti. Odnos

med njima se ni prekinil, ampak se je le spremenil, kakor se – kot smo že zapisali – tudi sicer se odnos med osebami ves čas spreminja. Torej lahko partnerja s pomočjo vere odnos ohranjata tudi v fizični ločenosti. Vztrajati v odnosu, katerega značilnost ni vidna stran (ki jo lahko opredelimo s fizično prisotnostjo), je za oba partnerja sicer izjemno zahtevno. Oseba mora v tem položaju biti sposobna prepoznati partnerjevo prisotnost v njegovi odsotnosti. Kakor vernik komunicira z Bogom, ki ga ne vidi, in z rajnimi, ki so fizično odsotni, tako lahko nagovarja s ,ti' tudi zapornika, do katerega nima vedno fizičnega dostopa. Prav to nagovarjanje odsotnega zapornika omogoča nadaljevanje odnosa med svojci in osebo, ki prestaja zaporno kazen.

Teološka relacijska teorija poleg vere govori tudi o upanju, ki je sposobnost ohranjanja zmožnosti v nezmožnosti (858) oz. sposobnost pričakovanja prihodnosti in hrepenenje po bližini ter novem srečanju. Čeprav razum svojce prepričuje, da odnos z njihovo drago osebo za jetniškimi zidovi ne bo nikoli več tak, kakršen je bil, upanje na ohranitev odnosa ohranjajo.

4. Primerjava psihološkega in teološkega pristopa

Namen prispevka je primerjati dva znanstvena pristopa pri obravnavanju dvoumne izgube – govorimo torej o primerjavi spoznanj psihologije in teologije o odnosu, v katerem so se znašli oseba na prestajanju zaporne kazni in njeni svojci. Predpostavili smo, da med svojci in zapornikom obstaja globoka čustvena navezanost, zaradi katere je ločitev pri vseh udeleženih v odnosu povzročila bolečino, in da svojci želijo odnos z zapornikom ohraniti. S tem namenom smo predstavili psihološka in teološka spoznanja o odnosu med svojci in družinskim članom, ki prestaja zaporno kazen.

Tako psihologija kakor teologija obravnavata osebni odnos, v katerem prepoznavata dinamiko prisotnosti in odsotnosti. Psihološki pristop ugotavlja, da lahko svojci izgubljeno ljubljeno osebo doživljajo bodisi kot fizično odsotno in hkrati, če uporabimo psihološki izraz, psihično prisotno bodisi kot fizično prisotno, a psihično odsotno. Ta dinamika se v polnosti izrazi, ko želijo svojci zapornika še vedno vključevati v družinski sistem in ga v njem obdržati s spomini nanj. Zapornik je torej redna tema pogovorov med družinskimi člani: o njem govorijo, kar jim omogoča doživljanje njegove prisotnosti. Prav tako jim omogočajo doživljanje njegove prisotnosti različna vedënja. Našteli smo poslušanje glasbe, ki jo ima zapornik rad, gledanje filmov, ki jih je občudoval, ali pa opravljanje hišnih del, ki jih je prej opravljal izgubljena oseba – vse to lahko svojcem omogoča doživljanje bližine osebe v zaporu (Arditti, 2012, 2022; Boss 2010; Comfort 2008; King in Delgado, 2020). Dimenziji prisotnosti in odsotnosti pa sta bistveni tudi v teološkem obravnavanju odnosa. Bog je namreč za vernika hkrati prisoten in odsoten – tako kot sta si tudi dva človeka kot osebi hkrati prisotna in odsotna. Na tej opredelitvi odnosa temelji teološko razumevanje življenja samega. Živeti namreč pomeni biti v odnosu oz. sprejeti stalno izmenjavo razmerja med prisotnostjo in odsotnostjo v odnosu med

partnerjema. Psihologija tako neposredno življenja nikjer ne opredeljuje. Ko torej družina želi ‚ohraniti življenje‘, išče načine, kako bi odnos do dvoumno izgubljenega sorodnika ohranila.

Psihologija ugotavlja, da se odnos ohranja s spomini na ločeno ljubljeno osebo oz. z doživljanjem njene prisotnosti. V drugem poglavju smo odnos svojcev do družinskega člana na prestajanju zaporne kazni opredelili v luči teološke relacijske teorije Guya Lafona. Ta sicer ne govori o doživljanju prisotnosti in odsotnosti osebe, ki je v zaporu, temveč o prepoznavanju prisotnosti zapornika v njegovi odsotnosti. Psihologija pri obravnavanju medosebnih odnosov torej govori o doživljanju, teologija pa uporablja izraz prepoznavanje. Med doživljanjem in prepoznavanjem je velika razlika. Prvo je čustvena funkcija, drugo pa je rezultat odločitve oz. stvar razuma. Vera, ki jo teologija raziskuje, ne temelji na doživljanju, temveč na razumski odločitvi. Pri obravnavanju verovanja ljudje sicer pogosto govorijo o doživljanju – predvsem takrat, ko gre za različna nadnaravna prikazovanja ali razodetja. Doživljanje je resnično pogost spremljevalec vere, a za verovanje ni nujno potrebno. Zato se z verskim doživljanjem ukvarjajo psihologi. Teolog, nasprotno, ne obravnava doživljanja, temveč gleda na vero kot na odločitev za Boga oz. kot na oklepanje Božjega nauka. Ni namreč nujno, da bi vernik Božjo prisotnost v Njegovi odsotnosti doživljal vedno. Pogosto naletimo na primere, ko vernik svojega odnosa do Boga ne doživlja, pa vendar kognitivno in s pomočjo vere prisotnost Boga v Njegovi odsotnosti prepozna – in se zato Njegovega nauka močno oklepa. Ponavljamo, vera ne temelji na čustvih ali na doživetjih, čeprav jo ta res pogosto spremljajo. Tu moramo poudariti, da prepoznavanje prisotnosti v odsotnosti drugega ni odvisno od inteligence, temveč gre za neke vrste intuicijo, ki pa ne spada na področje čustev, temveč na področje razuma. To pomeni, da lahko tudi neuk vernik v Boga veruje brez doživljanja Njegove prisotnosti – oz. lahko tudi brez doživljanja prisotnosti odsotnega zapornika prepozna njegovo prisotnost. Psihologija uči, da je intuicija pojem, ki ga je zelo težko opisati, a ga po drugi strani lahko zelo dobro prepoznamo (Sadler-Smith in Shefy 2004, 78). Opredeljuje jo kot sposobnost, ki je povezana z višjimi mentalnimi funkcijami, kot je na primer abstraktno razmišljanje. Vendar pa intuicija deluje tudi na nižji ravni intelekta: intuicijo namreč doživljajo tudi osebe, ki nimajo močno razvitega abstraktnega razmišljanja, ki je značilno za višjo raven intelektualnosti (Osbeck 1999, 230).

Gre še za eno zelo pomembno razliko med ‚doživljanjem‘ prisotnosti fizično odsotnega zapornika, o katerem govori psihološki pristop, in ‚prepoznavanjem‘ prisotnosti odsotnega zapornika oz. vero, o kateri govori teološki pristop. Sorodnik, ki zgolj doživlja prisotnost odsotnega zapornika, govori ‚o njem‘. Vernik, ki prepozna njegovo prisotnost, pa govori ‚z njim‘. Teološka relacijska teorija opazi, da lahko s pomočjo vere tudi svojci fizično odsotnega zapornika nagovarjajo s ‚ti‘ oz. ne govorijo zgolj ‚o njem‘, temveč govorijo ‚z njim‘ – čeprav je odsoten. Če tudi psiholog v doživljanju odnosa med svojci in zapornikom opaža nagovarjanje fizično odsotnega zapornika s ‚ti‘, to samo potrjuje, da je vera sestavni del obravnavanega odnosa. Iz tega lahko razumemo, da obe znanstveni disciplini ugotavljata, da kljub temu, da svojci niso v zapornikovi fizični bližini, odnos z njim lahko ohranjajo.

Psihološki pristop omenja, da upanje svojcev na ponovno snidenje v položaju dvoumne izgube onemogoča proces žalovanja. Odnos, ki ga z doživljanjem zapornikove prisotnosti ohranjajo, namreč vsebuje upanje na ponovno hkratno fizično in psihološko prisotnost začasno izgubljene osebe. Teološki pristop pa ugotavlja, da v primeru, ko svojci z zapornikom ohranjajo odnos s pomočjo nagovarjanja s ,ti', etično plat odnosa v bistvu rešuje vera – in jim omogoča hrepenenje po ponovnem srečanju. Teologija torej v obravnavanem medčloveškem odnosu vidi vero in upanje. Psihologija, ki obravnava doživljanje fizično odsotnega zapornika, in teologija, ki vero opisuje kot sposobnost prepoznavanja prisotnosti drugega v njegovi odsotnosti, se tudi v tej točki naše raziskave dopolnjujeta. Psihologija ugotavlja, da svojcem telefonski pogovori in obiski pomagajo ohranjati doživljanje zapornikove bližine. Na temelju tega doživljanja ohranjajo upanje in verjamejo, da se bo zapornik nekoč v prihodnosti vrnil v družino in družbo – doživljanje njegove bližine jim omogoča ohranjanje odnosa z njim. S teološke perspektive pa ugotavljamo, da ohranjanje osebnega odnosa med svojci in zapornikom omogoča vera, na osnovi katere svojci ohranjajo tudi upanje na ponovno snidenje. Teologija ugotavlja, da svojci s pomočjo vere kot sposobnosti prepoznavanja zapornikove prisotnosti v njegovi odsotnosti, ki je temelj za upanje, lahko ohranjajo hrepenenje po ponovnem snidenju z njim (Osredkar 2022; 2021).

Omenimo še razliko med psihološkim in teološkim obravnavanjem ponovnega snidenja med svojci in osebo, ki prestaja zaporno kazen. Medtem ko psihologija govori o upanju, da bo odnos med svojci in zapornikom po njegovi vrnitvi v družino ostal tak, kakršen je bil, teološka relacijska teorija poudarja, da se odnos zaradi dinamike izmenjave v razmerju med prisotnostjo in odsotnostjo stalno spreminja. Če želijo odnos ohraniti, morajo partnerji v odnosu dejstvo spreminjanja odnosa sprejeti in posledično sprejeti tudi drugačno podobo ,drugega' v odnosu. V našem primeru morajo biti svojci pripravljene sprejeti, da bo družinski član, ko bo izpuščen iz zapore, spremenjen.

5. Sklep

Z izgubo ljubljene osebe človek pogosto izgubi smisel svojega življenja – ne glede na to, ali gre za smrt ali za fizično ločitev. Nekaj deset let ali celo dosmrtna zaporna kazen svojcem zapornika življenje popolnoma spremeni. Pa vendar se življenje lahko nadaljuje. V naši razpravi smo prišli do spoznanja, da se psihološka teorija dvoumne izgube in teološka relacijska teorija pri obravnavanju odnosa med zapornikom in njegovimi svojci v bistvenih spoznanjih ujemata in dopolnjujeta. Obe znanstveni disciplini govorita o odnosu. Razlikujeta pa se v dejstvu, da psihologija vidi doživljanje odnosa, medtem ko teologija govori o prepoznavanju prisotnosti drugega v njegovi odsotnosti. Teologija v omenjenem odnosu vidi tudi vero, ki pa za psihologa ni predmet zanimanja. Naša obravnava odnosa med zapornikom in svojci je primer, kako se različne znanstvene discipline lahko v svojih spoznanjih dopolnjujejo. Čeprav psihologija v svoji obravnavi omenjenega odnosa vere ne

omenja – govori pa o hrepenenju po ponovnem snidenju –, bi lahko rekli, da verovanje predpostavlja kot sestavni del medčloveškega odnosa, sicer ne bi mogla govoriti o upanju, ki je teološka krepost. Upanje je sposobnost prepoznavanja in sprejemanja prihodnosti, ki je človek ne pozna in je človeški čuti niso sposobni zaznati – upanje izhaja iz vere. Sámó dejstvo, da psihologija govori o nadaljevanju odnosa s fizično odsotno osebo, pa je povezano tudi s tretjo teološko krepostjo. Sposobnost nadaljevanja odnosa z osebo, ki se spremeni, namreč imenujemo ljubezen (2021, 866). Skratka, spoznali smo, da psihološki in teološki vidik obravnavanja odnosa med svojci in osebo na prestajanju zaporne kazni nudita komplementaren pogled na problematiko – najpomembneje je ohranjati odnos; živeti namreč pomeni biti v odnosu.

Spoznanje, da se psihologija in teologija v svojem raziskovanju lahko dopolnjujeta, je pomembno za ljubljansko Teološko fakulteto, kjer v študijskem programu najdemo teološko in psihološko smer, ki se posveča družinski in zakonski problematiki. Našim slušateljem želimo predstaviti pomen medosebnih odnosov – do Boga in do drugega človeka. Obe znanstveni disciplini se pravzaprav posvečata prav tej tematiki.

Reference

- Arditti, Joyce.** 2012. *Parental Incarceration and the Family*. New York: New York University Press.
- . 2022. Doing family research at the jail: Reflections of a prison widow. *The Qualitative Report* 7, št. 4:1–16.
- Boss, Pauline.** 1999. *Ambiguous loss: Learning to live with unresolved grief*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- . 2004. Ambiguous loss. V: Froma Walsh in Monica McGoldrick, ur. *Living beyond Loss*, 237–246. New York, NY: W. W. Norton and Company. Navaja Joyce Arditti, *Parental Incarceration and the Family*, 102–103. New York University Press: New York, 2012.
- . 2010. The Trauma and Complicated Grief of Ambiguous Loss. *Pastoral Psychology* 59:137–145. <https://doi.org/10.1007/s11089-009-0264-0>
- . 2016. The Context and Process of Theory Development: The Story of Ambiguous Loss. *Journal of Family Theory and Review* 8, št. 3:269–286. <https://doi.org/10.1111/jftr.12152>
- Boss, Pauline, in Donna Carnes.** 2012. The myth of closure. *Family Process* 51, št. 4:456–469. <https://doi.org/10.1111/famp.12005>
- Boss, Pauline, in Janet Yeats.** 2014. Ambiguous loss: A complicated type of grief when loved ones disappear. *Bereavement Care* 33, št. 22:63–69. <https://doi.org/10.1080/02682621.2014.933573>
- Braman, Donald, in Jenifer Wood.** 2003. From One Generation to the Next: How Criminal Sanctions are Reshaping Family Life in Urban America. V: Jeremy Travis in Michelle Waul, ur. *Prisoners Once Removed: The Impact of Incarceration and Re-entry on Children, Families and Communities*. Washington, DC: The Urban Institute Press.
- Codd, Helen.** 2008. *In the Shadow of Prison: Families, Imprisonment and Criminal Justice*. London: Willan Publishing.
- Comfort, Megan.** 2008. *Doing time together: Love and Family in the Shadow of Prison*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahl, Carla M., in Pauline Boss.** 2020. Ambiguous loss: Theory-based guidelines for therapy with individuals, families, and communities. *The Handbook of Systemic Family Therapy* 4:127–151. <https://doi.org/10.1002/9781119788409.ch6>
- Folk, Johanna B., Jeffrey Stuewig, Debra Mashek, June P. Tangney in Jessica Grossmann.** 2019. Behind Bars but Connected to Family: Evidence for the Benefits of Family Contact During Incarceration. *Journal of Family Psychology* 33, št. 4:453–464. <https://doi.org/10.1037/fam0000520>
- Gostečnik, Christian.** 2018. *Bolečina ločenosti*. Ljubljana: Brat Frančišek.

- King, Kelly, in Heather Delgado.** 2020. Losing a Family Member to Incarceration: Grief and Resilience. *Journal of Loss and Trauma* 26, št. 5:1–16. <https://doi.org/10.1080/15325024.2020.1816753>
- Knight, Carolyn, in Alex Gitterman.** 2019. Ambiguous Loss and Its Disenfranchisement: The Need for Social Work Intervention. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services* 100, št. 2:164–173. <https://doi.org/10.1177/1044389418799937>
- Lafon, Guy.** 1973. Jésus le Christ ou du consentement. V: *Éléments pour une anthropologie chrétienne*, 19–45. Pariz: Institut Catholique de Paris, Faculté de théologie.
- . 1982. *Le Dieu commun*. Pariz: Seuil
- Osbeck, Lisa M.** 1999. Conceptual Problems in the Development of a Psychological Notion of 'Intuition'. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 29, št. 3:229–249. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00100>
- Osredkar, Mari Jože.** 2020. »S smrtjo se odnos spremeni, ne pa uniči«: življenje in teologija Guya Lafona. *Bogoslovni vestnik* 80, št. 1:73–88. <https://doi.org/10.34291/bv2020/01/osredkar>
- . 2021. Upanje kot teološka krepost v luči relacijske teorije Guya Lafona. *Bogoslovni vestnik* 81, št. 4:857–866.
- . 2022. *Guy Lafon – mislec odnosa*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Sadler-Smith, Eugene, in Erella Shefy.** 2004. The intuitive executive: Understanding and applying 'gut feel' in decision-making. *Academy of Management Executive* 18, št. 4:76–91. <https://doi.org/10.5465/ame.2004.15268692>
- Schoenbauer, J. Laura.** 1986. Incarcerated parents and their children: Forgotten families. *Law and Inequality* 4:579–601.
- Simonič, Barbara.** 2006. Prva resnica je rojstvo, zadnja je smrt (Izguba in žalovanje v družinskem sistemu). *Anthropos* 1–2:173–181.
- Wakefield, Sara, in Christopher Wildeman.** 2014. Children of the prison boom: Mass incarceration and the future of American inequality. Oxford University Press. Navajata Kelly M. King in Heather Delgado, Losing a Family Member to Incarceration: Grief and Resilience, *Journal of Loss and Trauma* 26 (2020):1–16.